

Ali se sociologija razblinja in/ali krepi?

POVZETEK: V Sloveniji se povečuje število diplomiranih sociologov in vse več se jih zaposluje izven ožje, 'akademske' sfere. Kljub temu pa v javni profesionalni dejavnosti izrazito prevladuje univerzitetno jedro sociologov v Ljubljani, drugi pa se dostikrat porazgubijo. V zadnjih letih se povečuje tudi število brezposelnih sociologov, kar je mogoče navezati na teoretske razprave o profesionalizaciji in socializaciji, o 'javni sociologiji' in o tem, kako se 'razblinja vse kar je bilo trdnega'. Vendar se sociologija v Sloveniji razblinja predvsem ob tem, ko ob prehajanju iz univerze ne uspeva uveljaviti svoje identitete v praksi, manj pa v afirmativnem smislu, z vključevanjem in preobrazbo njenih spoznanj v različnih uporabniških kontekstih. Avtor na osnovi spletne poizvedbe med diplomanti sociologije predstavlja njihove izkušnje z uveljavljanjem oziroma izgubo njihove profesionalne identitete. Nakazana je vrsta predlogov za nadaljnje delovanje.

KLJUČNE BESEDE: profesionalizacija, identiteta, zaposlovanje, javna sociologija, akademska sfera, alumni, praksa

1 Izkušnje in teorije kot izzivi za prihodnost

V prejšnjem članku ob štiridesetletnici SSD (Družboslovne razprave, april 2006) sem retrospektivno prikazal delovanje in vlogo društva v preteklih desetletjih. Na tem mestu pa želim prikazati konkretne poklicne izkušnje diplomiranih sociologov, predvsem tistih, ki delujejo v praksi, in ob upoštevanju teoretskih spoznanj v svetu nakazati izzive in usmeritve za prihodnost.

Prav leta 1965, ko smo ustanovili svoje društvo, smo v Sloveniji dobili tudi prvo generacijo diplomiranih sociologov. Čeprav se jih je vse več zaposlovalo tudi izven »akademske« sfere, se je organizirana profesionalna dejavnost sociologov v novjšem času vse bolj osredotočala le na ožje univerzitetno jedro v Ljubljani. Vse več je tistih, ki se po diplomi »porazgubijo« brez sledu ali pa postanejo odvečni – brezposelni. Če želimo kakorkoli osvetliti in vplivati na prihodnost sociologije v Sloveniji, teh razmer ne smemo puščati ob strani. Potrebna bi bila temeljita preučitev, posebna sistematična raziskava. Tukaj se omejujem le na osebno, ad hoc spletno poizvedbo, s katero sem hotel vzpostaviti stik z diplomanti na različnih področjih sociološke dejavnosti in v različnih krajih ter pritegniti njihove individualne izkušnje, ki v strokovni in širši javnosti ostajajo nepoznane oz. neizkoriščene. Tukaj torej ne bom podal kvantitativne analize stanja, pač pa se želim čim bolj približati osebnim doživljanjem profesionalne vloge sociologov, kar se zdi, da tudi najbolj potrebujemo.¹

1. Odgovore na vprašanja odprtega tipa sem pridobil prek elektronske pošte septembra in

Naj naprej vsaj na kratko nakažem družbeni in spoznavni kontekst, znotraj katerega lažje presojava osebne izpovedi posameznikov. Ali je dogajanje pri nas le del enakih dogajanj in trendov v svetu nasploh? Ali gre v Sloveniji za pomembne posebnosti in odstopanja? Ali sploh še gre za prepoznavne procese in regularnosti v »postmoderni« družbi in v času, ki ga nekateri teoretiki označujejo kot »konec velikih zgodb«? Ponovno se aktualizira misel iz Komunističnega manifesta, da se vse, kar je bilo trdnega, *razblinja*! Toda ali nam takšna družbena preobrazba pojasnjuje tudi, zakaj se porazgublja vse večji del diplomiranih sociologov in njihove dejavnosti v Sloveniji?!

Na vsakem koraku dejansko lahko razkrivamo težnje k vse večji mobilnosti. V sociologiji se npr. obravnava preobrazbo od *prostora krajev k prostoru tokov*; od družbenega življenja v zamejenih območjih k tistemu, ki vse bolj temelji na omrežjih; nekateri avtorji (npr. Bauman 2000; Urry 2000) so nakazali še nadaljnje sproščanje v družbenih topografijah, tako da lahko usmerimo pozornost tudi na prehajanje od (bolj določenih) omrežij k fluidom, ki jih ne določajo niti meje niti odnosi ter se gibljejo v različnih oblikah in z različnimi hitrostmi, brez jasne izhodiščne in končne točke. Vse bolj mobilna družba torej terja tudi ustrezno sociološko odzivnost in ustrezno konceptualizacijo, kot jo nakazujejo *območja, omrežja in fluidi*. Tudi s tem se približamo razlagam o koncu velikih zgodb, ali pa vsaj k temeljnim preobrazbam, ki sem jih – v kontekstu informatizacije – že pred časom nakazoval z vidika prostorske, časovne, sektorske (funkcionalne) in hierarhične razsežnosti družbe. Npr., če se brišejo meje med sektorji dejavnosti (funkcijami), to vključuje tudi sociologe kot profesionalno kategorijo in sociologijo kot znanstveno disciplino, ki pomeni reguliran in nadzorovan spoznavni proces določenega predmetnega področja.

Vendar pa paradoksa, da se v Sloveniji število sociologov nenehoma povečuje, hkrati pa stagnira ali celo upada njihova profesionalno organizirana dejavnost (zlasti, ko gre za sociologe v praksi), verjetno ne moremo pojasnjevati le s spremembami, ki so (najbolj) značilne za visoko razvite družbe. Glede na to, da sem spremljal in nekaj časa tudi sam poskušal organizirati in usmerjati to dejavnost v slovenskem, jugoslovanskem in mednarodnem merilu, sem k tej študiji pristopil bolj »trezno«, tj. v smislu, da gre bolj za nekakšen fazni zaostanek in za neporavnan račun iz preteklosti kot pa za znanilca družbe prihodnosti. Ta zaostanek se izraža v nizki stopnji profesionalizacije in profesionalne identifikacije širšega kroga diplomiranih sociologov.

V nekdanji Jugoslaviji je bila v okviru marksističnih razprav v ospredju zahteva po presejanju delitve na subjekt in objekt spoznavanja; zahteva, da se preseže ločnica med spoznavanjem in družbenim delovanjem, med znanostjo in politiko. Pri tem naj bi šlo tako za to, da bi raziskovalci postali aktivni udeleženci družbene prakse, v kateri bi preverjali svoje hipoteze, prav tako pa za to, da se »množični nosilci družbene akcije aktivno vključijo v spoznavni proces, s pomočjo katerega bodo prišli do razumevanja

oktobra 2005. Nekatere posameznike sem še posebej prosil, naj izčrpnje prikažejo svoje izkušnje, pisno ali v pogovoru. Pomanjkljivost tega načina pridobivanja podatkov je seveda predvsem v tem, da nisem dobil odgovorov od tistih, ki jih tu obravnavana vprašanja zanimajo najmanj.

svojega lastnega družbenega položaja in svoje vloge v družbeni praksi« (Golubović 1978: 208). Vsi udeleženci naj bi v procesu spoznavanja družbene stvarnosti postali enakopravni partnerji. Poudarek ni na opazovanju in merjenju, ampak na dialogu v procesu raziskovanja; ne (toliko) na zbiranju informacij kot na sodelovanju z ljudmi, ki postanejo udeleženci v raziskovanju. Glede na filozofska izhodišča (Habermas in dr.) pa so te usmeritve ostajale le na splošni ravni in so predvsem nakazovale deduktivno enosmernost – kako teorijo prevesti v prakso.

S poudarjanjem nakazane marksistične usmeritve v zgodnji dobi uveljavljanja sociologije pri nas ni prihajalo do zблиževanja teorije in prakse, temveč do krepitev – vsaj formalno, institucionalno – »socializacije« na račun profesionalizacije. Dejansko je šlo za krepitev političnega nadzora in poseganja v sociološko dejavnost z znanimi zaostritvami, npr. na FSPN in podobno v Beogradu in Zagrebu. Namesto profesionalizacije je tako prišlo do politizacije in do podaljševanja začetniškega zdravorazumstva. Načeloma profesionalizacija res pomeni monopolizacijo strokovne dejavnosti, ki terja tudi prizadevanja v smeri socializacije, vendar tako, da s tem ne bi prihajalo do deprofesionalizacije (Rus 1979). Pri tem pa gre še za pomembno vprašanje, kako naj presežemo razumevanje, da je socializacija alternativa v odnosu do profesionalizacije; dejansko gre za protislovnost v smislu enotnosti in spopadanja med nasprotji. Šele danes se z novo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo zares korenito povečujejo možnosti za preseganje izključnosti med profesionalizacijo in socializacijo. Vendar smo pri nas pretežno še na predstopnji, ko gre bolj za vprašanja, kako povezati teorijo in prakso med samimi profesionalci – se pravi med diplomiranimi sociologi, ki delujejo v »akademski« sferi, in diplomiranimi sociologi, ki delujejo v praksi. V organizirani dejavnosti (SSD) se zdi, da je prva povsem prevladala nad drugo, četudi bi že iz čisto spoznavnih potreb – v kontekstu družbe znanja – znanstvena sfera morala zagotavljati krogotok informacij.

V iskanju usmeritev sociološkega delovanja za prihodnost se lahko opremo tudi na razprave, ki jih je v ZDA ob 100-letnici Ameriškega sociološkega združenja leta 2005 (torej istočasno s 40-letnico SSD) sprožil njegov predsednik Michael Burawoy s pozivom »For Public Sociology«. Njegov nastop je naletel na izjemno velik odziv, enkrat v stoletju delovanja tega ameriškega združenja, pa tudi v mednarodnem merilu. To je poziv, da sociologi prestopijo okvire akademske znanosti in se v času vsesplošne privatizacije angažirajo v reševanju problemov širše družbe. Ob tem, ko ekonomisti utemeljujejo tiranijo tržišča in politologi despotizem države, naj bi se sociologija, še zlasti javna, usmerila k civilni družbi in branila interese človeštva.

Namesto nediferenciranega odnosa sociologov do okolja avtor glede na vrsto znanja (instrumentalno ali refleksivno) in glede na občinstvo (akademsko, zunajakademsko) razločuje štiri tipe sociologij: (ožje)profesionalna, kritična, naročniška (policy) in javna. S tem je ponudil konceptualna izhodišča, znotraj katerih lažje umestimo našo skupno in individualno dejavnost.

Tabela 1: Tipi sociologij.

Glede na občinstvo \ Glede na znanje	AKADEMSKO OBČINSTVO	ZUNAJAKADEMSKO OBČINSTVO
INSTRUMENTALNO ZNANJE	(OŽJE)PROFESIONALNA SOCIOLOGIJA	NAROČNIŠKA (policy) SOCIOLOGIJA
REFLEKSIVNO ZNANJE	KRITIČNA SOCIOLOGIJA	JAVNA SOCIOLOGIJA

Vir: Prirejeno po Burawoy 2005.

V zgodnejših obdobjih tako ameriške kot naše sociologije se je sociologija predvsem borila, da zagotovi svoje meje v razmerju do drugih disciplin, kot tudi v razmerju do laičnega okolja. Na utrjenih temeljih teorije, metodologije in raziskovanja pa naj vključevanje občinstva ne bi bilo več ogrožajoče, ampak poživljajoče. Vendar kljub temu še vedno ostaja vrsta kritičnih pomislekov in nasprotovanj, celo pod geslom »Rešite sociologijo!«. V ZDA je bila sicer profesionalna sociologija bolj utrjena in samozadostna,² čeprav hkrati tudi s kritiko, da je bila žrtev metodološkega fetišizma in obsedenosti s trivialnimi temami.

Pri vsem tem je treba upoštevati pomembne podobnosti in razlike v primerjavi z razmerami pri nas. Najprej bi lahko reagirali z *déjà vu!* O tem smo – sicer pod drugim imenom – razpravljali že vsaj pred tremi desetletji, res pa ne tako razdelano in sistematično. Paradoks je v tem, da danes pri nas nihče ne govori več o socializaciji oz. podružbljanju – kar vsebinsko ustreza pozivu k javni sociologiji – čeprav je ta proces objektivno na pohodu, saj globalizacijo lahko štejemo za najvišjo obliko socializacije. Hkrati pa nimamo še tako utrjene profesionalne kulture sociologov in bi odločilna preusmeritev k javni sociologiji pri nas lahko imela za sociologijo tudi bolj negativne posledice kot v ZDA. Ne nazadnje pa je v kontekstu majhnega naroda – že po sili razmer – vpletenost našega delovanja v reševanje javnih, družbenih problemov že vseskozi večja kot v ZDA, kjer je sociološko delovanje bolj osamosvojeno in regulirano na osnovi (bolj) dosledno sprejetih profesionalnih standardov ocenjevanja in nagrajevanja (npr. objave zunaj priznanih strokovnih revij že tradicionalno nimajo veljave).

Odpira se torej veliko vprašanj, h katerim se bomo tudi sociologi v Sloveniji nujno še vračali ob konkretnem obravnavanju štirih tipov sociologij in njihovih medsebojnih razmerij. V omejenih okvirih na tem mestu pa želim »dati besedo« predvsem vprašancem iz svoje spletne poizvedbe. Na osnovi njihovih odgovorov bo bolj jasno, koliko in kako se sociologija »razblinja«: kdaj to pomeni, da kot neuveljavljena stroka z vključevanjem diplomantov v prakso preprosto izginja, kdaj pa se prek njih uveljavlja s tem, ko v praktičnih in javnih ter upravnih kontekstih – kot sta to nakazala Beck (2005: 337) in Ericson (2005: 370) – prihaja do njene preobrazbe z uspešno uporabo?

2. Skoraj polovica od vseh zaposlenih sociologov v ZDA poučuje sociologijo in torej skrbi za reprodukcijo lastne discipline; slovenski sociologi se relativno dosti bolj številno vključujejo v druge dejavnosti.

2 Širina in povezovalna vloga

Kaj nam kažejo osebne izkušnje vprašancev glede na njihovo (ne)uveljavljanje kot diplomiranih sociologov v praksi? Najbolj značilno izstopajo odgovori, ki konvergirajo k spoznanju, da sta vloga in moč, ki ju imajo v praksi, povezani z njihovo zmožnostjo prepoznavanja, razumevanja in povezovanja raznovrstnosti vsebin oz. vlog in strok. Ilustrativno naj izpostavim le nekatere:

Na eni strani je bil dvom delodajalcev, da nič konkretnega ne znam, kar bi oni lahko uporabili, na drugi strani pa zadovoljstvo, da sem s kvalitetnim družboslovnim znanjem lahko povezal različne vsebine (predvsem iz prava, ekonomije in psihologije), relativno lahko prehajal med področji, osvajal nova znanja in s tem imel občutek za teamsko delo različnih strokovnjakov. (S. Hribar.)

Svoje zadovoljstvo in uspeh sem našla v drugačnem pristopu, ki so ga kolegi z različnih področij spoštovali, v sposobnosti prepoznavanja procesov in povezovanja različnih strok /.../. Lahko rečem, da sem v svojih dveh desetletjih poklicno kariero gradila na tej prednosti, sposobnosti vključevanja in strokovnega uveljavljanja na različnih strokovnih področjih, v različnih okoljih, česar drugi, t. i. praktični poklici ne morejo, vsaj ne tako hitro. (M. Mešl.)

Že zgoraj navedena odgovora opozarjata na protislovno vlogo sociologov, ki se uveljavljajo v praksi. Njihova splošna znanja pogosto štejejo kot njihovo slabost, kot pomanjkljivost, ker so premalo konkretni in zato premalo (ali preprosto ne)uporabni. Hkrati pa – kot kažejo izkušnje – prav takšna znanja omogočajo večjo odprtost do drugih strok ter večjo širino v razumevanju in povezovanju različnih vsebin, lažje prehajanje med področji in lažje vključevanje v teamsko delo. Te lastnosti oz. zmožnosti v današnjem času in v prostoru tokov (ljudi, predmetov in informacij) postajajo vse pomembnejše tudi za praktično reševanje vse bolj kompleksnih problemov.

Vendar je opazno, da takšno usmeritev poudarjajo predvsem najbolj prodorni in uspešni sociologi, ki sicer delujejo na različnih področjih – v gospodarstvu, izobraževanju, zdravstvu idr. Torej ne gre (vsaj ne v enaki meri) za sociologe nasploh, ampak predvsem za tiste, ki imajo že določene osebne predispozicije za uveljavljanje v koordinativnih in vodilnih vlogah.

V zvezi s tem je tudi Rus (2005) na letnem srečanju SSD v Izoli nakazal, da sociologija kot »sintetična veda omogoča, bolj kot druge družboslovne vede, globalno orientacijo. Prav zaradi tega so sociologi tudi boljši politični voditelji kot ekonomisti, pravniki ali celo politologi (Masarik)«. Ob isti priložnosti je Irena Križman, sociologinja in direktorica Statističnega urada Republike Slovenije, kjer je zaposlenih 16 sociologov, ugotovila, da se sociologi, za katere je značilna večja »širina«, relativno lažje in hitro vključujejo v različne situacije; pravniki težje preskočijo na drugo področje. Tisti, ki imajo danes že s svojo izobrazbo natančno določeno delovno področje, bodo verjetno v prihodnosti imeli več težav. Potrebna bo široka izobrazba, saj ni nujno, da bi se zaposlili prav v sociološki poklicni kategoriji; sociologi se razvrščajo v 64 poklicnih kategorij. (Podobno sta na mojo poizvedbo odgovorila J. Glazer in S. Cukut.)

Sociološka širina, ki izhaja iz njene opredelitve kot splošne in posplošujoče družbene znanosti, zadeva vsebinsko, prostorsko in časovno razsežnost: kaj, kje in kdaj! V

spremenjenih družbenih razmerah in z vidika preobrazbe univerze (bolonjski proces) ne bomo mogli več prvenstveno računati na sociologijo kot čisto in izključujočo se kategorijo. V svetu se vse bolj uveljavlja projektno delovanje v različnih interdisciplinarnih kombinacijah. O tem govori naslednja izkušnja slovenske sociologinje, ki deluje na kalifornijski univerzi (Irvine):

Sama že zdaj delujem na področju, ki ga mnogi smatrajo za interdisciplinarnega. Ukvarjam se s problemi, ki zanimajo tudi ekonomiste, politologe, psihologe in antropologe. Vendar pa vidim, da je v pristopu do problemov še vedno prisotna velika disciplinarna razlika. Sociologi se lotevamo problemov precej drugače kot ekonomisti ali psihologi. Zato mislim, da se tudi v »projektne delovanje v različnih interdisciplinarnih kombinacijah« lahko, in se mora, ohranjati disciplinarnost, vendar taka, ki je odprta do drugačnih teoretskih pogledov in ki teži k sodelovanju med disciplinami in ne tekmovanju med njimi. (N. Bandelj.)

Tako se torej nakazuje usmeritev, ki vključuje odprtost in sodelovanje, vendar pa hkrati ohranjanje lastnih (disciplinarnih) posebnosti. S prvega vidika so opazni zastoji, z drugega pa gre še za vrsto nejasnosti v zvezi s tem, ali in kako je disciplinarnost mogoče ohranjati.

V zvezi s tem se nadalje ugotavlja, da je kreditni sistem študija, »ki z možnim izбором študijskih predmetov študentu omogoča aktivnejšo vlogo, preplet socioloških nastavkov in praktično aplikacijo z drugimi družboslovno-tehničnimi področji, /.../ zelo primeren tudi za področja sociologije« (M. Zupančič).

Anketa, ki so jo pod mentorstvom Krambergerja med diplomanti Fakultete za družbene vede (FDV) izvedli študentje sociologije (2003/2004) in je pridobila odgovore 125 diplomantov, je sicer prav širino znanja izpostavila kot (izrazito) prednost študija na FDV (kar 67,5 % jih je navedlo ta odgovor, medtem ko je praktično znanje kot prednost navedlo le 3,4 % anketirancev). Vendar je kot glavna izstopala zahteva, naj FDV izboljša študij s tem, da bi imeli manj teorije in več prakse (73,0 % vprašancev); študij na FDV da postaja vse preveč teoretično in splošno naravnano (Breznik in Roter 2006: 79–80; podobno B. Lenarčič, M. Ambrožič in dr.). Toda teorije in prakse ne bi smeli razumeti (samo) v smislu izključujočih se alternativ. Gre tako za krepitev medsebojnega povezovanja in prežemanja kot tudi za izključevanje; za konvergenco in polarizacijo. S. Tramšek kot uspešen primer delovanja iz prvih let študija na Filozofski fakulteti (FF) navaja dvoletno udeležbo študentov v celotnem poteku prostorskosociološke raziskave v Velenju.

Glede na to, da se najštevilnejše in najrazličnejše povezave socioloških znanj z drugimi disciplinarnimi področji pojavljajo v izobraževalnem procesu že na FF, bi morala temeljitejša obravnava posebno pozornost posvetiti tudi njihovim izkušnjam. Da bi vsaj delno razširil izkustveno podlago tukajšnje obravnave, vključujem nekatere ugotovitve, ki mi jih je posredovala prof. Ana Kranjc, ki je na FF uvedla novo študijsko smer – andragogiko, in delovala kot direktorica Centra za razvoj univerze, na FSPN pa je pripravila in predavala predmet Sociologija izobraževanja. Prvotno je študirala psihologijo in pedagogiko, ravno tedaj pa so uvedli še predmet Uvod v sociologijo (J. Goričar), kar je doživljala kot pomembno obogatitev. Z vključevanjem socioloških znanj

– kot danes ugotavlja – je njeno razmišljanje, opazovanje prakse in raziskovanje stopilo korak naprej. Pred očmi ji ni bil več samo posamezen človek (psihologija) in tudi ne samo šolski razred ali šola (pedagogika), oboje je dobilo še dodatni okvir. Z znanji iz sociologije se je v interpretaciji pojavov počutila močnejša, svobodnejša in bogatejša. Sociologija, psihologija in ekonomija dajejo izhodiščne temelje andragoškim teorijam, med njimi tudi teoriji vseživljenjskega izobraževanja. Toda ob tem dodaja:

Težko bi danes rekla, ali sem pedagog, andragog, sociolog ali psiholog. Morda celo malo futurolog in ekonomist. Gledano tradicionalno, to moje razmišljanje čudno zveni, vendar tudi na naši univerzi narašča trend vzporednega študija in raznih kombinacij študijskih smeri, fakultativnih predmetov in raznih izobraževanj izven univerze. Rušijo se tudi meje med profesionalnim in amaterskim.

Dragocene izkušnje z vidika odpiranja in povezovanja sociologije z drugimi prihajajo tudi z Biotehniške fakultete, kjer je ruralna sociologija na osnovi dolgoletnega raziskovalnega in pedagoškega delovanja prof. Ane Barbič dosegla svojo institucionalizacijo v Katedri za agrarno ekonomiko, ruralno sociologijo in razvoj podeželja na Oddelku za agronomijo te fakultete. Pri tem je prišlo do številnih povezav tako v smislu interdisciplinarnosti kot v razmerju med teorijo in prakso.³ Kljub temu pa je še sedaj – kot ugotavlja prof. Majda Černič Istenič (sedanja nosilka predmeta) – za kolektiv in študente na fakulteti »družboslovje in z njim sociologija bolj marginalno področje in sociologija v očeh mnogih mojih naravoslovnih kolegov le drugo ime za marksizem in podporo režimski ideologiji«. Pri tem ugotavlja, da se je takim oznakam težko upirati, če si v manjšini, vendar ji vsaj pri študentih uspeva krepiti zanimanje za ruralno sociologijo. Nasploh pa kot sociologinja med naravoslovci ugotavlja, da ugled sociologije ni najboljši, da obstajajo številni stereotipi in predsodki do te discipline in njenih pripadnikov, kar vse pa je mogoče izboljšati. Drago Kos (skupaj s Pavlom Gantarjem nosilec predmeta Prostorska sociologija) pa ugotavlja razmeroma veliko zanimanje študentov za sociologijo v okviru študija krajinskega planiranja na isti fakulteti, še posebej pa na interdisciplinarnem podiplomskem študiju prostorskega in urbanističnega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo (FGG).

Ob tem, ko se zelo pogosto zastavlja vprašanje obrobnosti kot nečesa negativnega, ugotavljam, da se v Sloveniji še ne upošteva pomembnih inovativnih potencialov, ki jih ob »čezmejnem« povezovanju nudi »ustvarjalna obrobnost« (creative marginality), na katero sta opozorila Dogan in Pahre (1990). Najbolj inovativni niso niti raziskovalci, ki so močno utrjeni v svoji disciplini, niti tisti, ki se bolj na splošno posvečajo interdisciplinarnim ali postdisciplinarnim raziskavam. Pač pa so inovativni predvsem tisti, ki iz jedra svoje discipline prehajajo k obrobju, nato pa gredo prek meja svoje discipline in ustvarjajo nove hibride v družbenih znanostih. M. Novak ugotavlja, da je naše okolje nasploh negativno nastrojeno do novih rešitev, imuno na inovacije. Tudi sociologija nagrajuje posnemanje, ne pa inovativnosti.

3. Ob tem pa hkrati opaža, da ruralna sociologija kot ožje in bolj obrobno področje pri nas nima ustrezne veljave niti znotraj glavnega jedra sociologije; lažje jo je uveljavljala v okviru Evropskega društva za ruralno sociologijo.

Glavni trend k »odpiranju« in interdisciplinarnosti – še zlasti ob novih evropskih spodbudah, kot je bolonjska reforma – je sicer nesporen. Kljub temu pa lahko razkrivamo tudi močno inercijo dosedanjih institucionalnih in disciplinarnih ločnic celo v primerih, ko gre za prostorsko strnjenost družboslovnih fakultet, npr. v Ljubljani za Bežigradom. Kljub bližini doslej med njimi ni prihajalo do (številnejših) povezav. Še manj jasno pa je, kako ob intenziviranju interdisciplinarnega in medinstitucionalnega povezovanja ohranjati in utrjevati lastno identiteto.

Diplomirani sociologi so glede na širino svojega poklicnega profila in pridobljenih znanj najbolj »ranljiva« profesionalna kategorija, ki zaradi svoje odprtosti – sicer verjetno le manjšini najbolj sposobnih in zavzetih – po določenem času omogoča afirmacijo na njihovem delovnem področju. Odprtost in nedoločenoost je vsaj za nekatere lahko izziv za nadaljnje (samo)izpopolnjevanje, kot npr.:

Študij sociologije me je opremil z večšino analitičnega razmišljanja o problemih in izzivih, s katerimi se srečujem pri svojem delu. Dal mi je tudi neko širino in podlago, da se ob delu nenehno samoiniciativno učim in razvijam, ne pa da uporabljam (le) neke osvojene tehnike (S. Tutta).

Podobno velja celo za nekatere, ki delujejo »daleč od sociologije«, kot npr.:

Ožjega strokovnega znanja nisem pri svojem delu skoraj nikoli uporabljal, saj sem tudi delal na področjih, ki so daleč od sociologije (poučevanje, novinar v izobraževalnem programu, profesionalni športni delavec, svetovalec zaposlitve, uradnik na ministrstvu za šolstvo). Sem se pa lahko zelo veliko opiral na neko osnovno družboslovno držo, kritični um, če tako rečem, in pa na zavedanje, da se moram ves čas učiti. Marsikatera izobrazba tega ne da. Kot sociolog sem se vedno počutil nekako nedovršen, nepopoln, zavedal sem se predvsem tega, da nič ne znam. Zato sem se v življenju ogromno naučil.

(A. Simonič.)

Širino, kot vidimo, včasih diplomanti dojamejo kot večjo svobodo in izziv za lastno angažiranje. Toda ob tem ostaja še anonimna in tiha množica drugih, ki nimajo visokih aspiracij in se bolj nagibajo k temu, da si način preživetja najdejo s prilagajanjem okolju ne glede na profesionalno identiteto.

3 Lastna identiteta ali pomožna in podrejena vloga

Na splošno, kot je opozorila M. Novak, se trenutne razmere oddaljujejo od kritičnega razumevanja družbenih dogajanj, zato ni dosti potrebe po znanjih, ki jih lahko ponudi le sociologija. Bolj so »sprejemljive in popularne tiste discipline, ki so 'storilnostno' naravnane in ne postavljajo zoprnih vprašanj o procesih in strukturi družbene moči. Po drugi strani pa si lahko sociologija šteje za uspeh, da je začela politika uvajati v svoje ukrepe in strategije nekatere sociološke koncepte, pa čeprav jih pri tem precej samovoljno prireja«.

Diplomirani sociologi že ob svojih prvih korakih vstopajo na delovna področja in v organizacije, ki jim niso domače in »prijazne« z vidika uveljavljanja njihove profesionalne identitete.⁴ Za razliko od pravnika, ki se lahko še nadalje usposablja npr. na sodišču

4. Na razprave v zvezi s tem v ZR Nemčiji je opozorila že Maca Jogan (1974). Društvo Deutsche

in še marsikje, ali od ekonomista, ki prevzema opredeljena opravila v gospodarskih, upravnih in drugih organizacijah, ali arhitekta, zdravnika, pa tudi učitelja, socialnega delavca itd., se sociolog znajde v skorajda neprimerljivo slabšem položaju. Kot začetnik se pojavi v okolju, v katerem največkrat še nimajo jasne predstave o njegovih zmožnostih ter njegovi potencialni vlogi in prispevku v konkretnih okoliščinah, seveda pa jih nima niti sam.

V zvezi s tem so mi kolegi posredovali nekatere konkretne izkušnje, kot npr.:

Prisotne so težnje po potiskanju sociologov v funkcijo pomožnega osebja. Sam sem jih dobro zaznal v zdravstvu, kjer sem delal na različnih področjih tako rekoč 20 let. Dejstvo je, da so zdravniki, ekonomisti in pravniki bolj prepoznavni zaradi svoje pragmatičnosti in neposredne »uporabnosti« v vsaki organizaciji. Sociologija pa je predvsem interpretativna praksa, katere uveljavljanje je v veliki meri odvisno od usposobljenosti in prodornosti samih sociologov. Le-ta pa se neha, ko preneha sociologovo izobraževanje. Žal poznam veliko kolegov, ki že leta niso prebrali nobene strokovne knjige ne iz svoje ne iz druge stroke. (C. Klajnšček.)⁵

V svoji karieri sem se vedno trudila z drugimi profesionalci sodelovati brez podrejanja. Moram pa reči, da sem s strani drugih naletela na mnogo poizkusov profesionalnih degradacij, diskvalifikacij. Kljub temu, da imajo druge profesije (predvsem zdravniki) bistveno močnejšo mrežo stanovskih združenj z bistveno večjimi pooblastili in močjo kot sociologi, pa je treba povedati, da bi lahko sociologi mnoge naučili, kaj je strokovna avtonomija /.../ (zdravniki sami sebe štejejo za najboljše pravnike, ekonomiste, arhitekta, drugi pa o zdravstvu, kaj šele o zdravljenju nimajo pojma). (V. Gorjup.)

V praksi gre torej tako za vprašanja znanja kot za vprašanja moči; za slabosti, ki so posledica neznanja, kot tudi za slabosti, do katerih prihaja zaradi neenakomerne porazdelitve moči med soudeleženi profesijami. Oboje pa je v veliki meri odvisno od profesionalne organiziranosti, kar še zlasti vključuje akterje, kot so osrednje raziskovalne in izobraževalne institucije in strokovna društva. Zato ni presenetljivo, da so vprašanci najpogosteje (kritično) opozorili na nezadovoljivo vlogo teh akterjev.

S presenečenjem sem ugotovil, da še nismo presegli nekaterih temeljnih izhodiščnih vprašanj, ki zadevajo profesionalno identiteto sociologije in sociologov. Tako npr. v širšem krogu potencialnih uporabnikov socioloških spoznanj in »storitev« – po več desetletjih – še do danes ni povsem razjasnjena razlika med sociologom in socialnim delavcem (o tem tudi B. Lenarčič). Nekoliko nam je lahko v uteho, ker – kot je zapisala N. Bandelj – tudi v ZDA še po stotih letih mnogi laiki ne ločijo sociologije od socialnega dela. Na splošno pa nejasnosti glede identitete in tudi glede učinkov sociološkega delovanja otežujejo vlogo vsakega posameznika:

Gesellschaft für Soziologie je leta 1969 celo sprejelo sklep, s katerim je odsvetovalo študij sociologije kot glavnega ali samostojnega poklica, priporočali pa so, da se sociologija povezuje z drugimi poklici kot stranski študij. Vendar je temu sledil kritičen odziv in prepričanje, da je potreben bolj kreativen pristop k reševanju poklicnih težav sociologov.

5. Svoje izkušnje je Klajnšček (2004) posebej prikazal tudi kot socialno izključevanje v nedrju samih institucionalnih praks državne uprave.

Trditvam pravnikov se praviloma vedno zaupa v smislu »tako je rekel pravnik«, kar pomeni: potem bo že držalo in ni razlogov za dvom. Kar pa sama trdim, moram vedno znova pojasnjevati in dokazovati. (M. Mikuš Kavčič.)

Sociologi in sociologinje smo v »podrejenem« položaju v primerjavi z nekaterimi drugimi poklici verjetno zato, ker ne rešimo dovolj hitro problemov, zaradi katerih nas »kličejo na pomoč«. Zdravnik te ozdravi, farmacevt ti da zdravilo, odvetnik te spravi iz zapora ali drugače brani, pri nas pa traja dlje in rezultati niso tako vidni. (Anonimni avtor.)

Iz moje spletne poizvedbe med sociologi diplomanti FDV in FF se nesporno kaže njihovo nezadovoljstvo in velika kritičnost do obstoječega stanja, kot tudi zaostrovanje vprašanja o odgovornosti zanj. Pri tem preseneča, da že doslej nismo zasledili večje javne odzivnosti na probleme zaposlovanja s strani samih sociologov oz. družboslovcev v kontekstu, ko sicer že na sploh spodbujamo krepitev civilnodružbenih pobud. Kaže, da so prevladovala pričakovanja, da se bo vsakdo nekako individualno dokopal do določene rešitve (zaposlitve), saj se konec koncev vse do zadnjega časa »čakalna doba« na zaposlitev ni podaljševala (Kramberger 2004). Vprašanje profesionalne identitete pa je ostajalo odprto. Za sociologe izven »akademske« sfere bi lahko rekli, da so se uveljavljali kot samorastniki, vendar dostikrat bolj v smislu eksistence, preživetja kot pa v smislu krepitev profesionalnih standardov in identitete.

Iz izkušenj se nam torej niza vrsto primerov, tako da bi vsak od njih terjal še dodatno posamično in skupno preučitev, pa bodisi, da gre za izkušnje z vidika medosebnih odnosov, ali z vidika disciplin ali institucij. Primer za slednje je organizacija medijskih študij na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Mariboru. Po eni strani tu študij oglašujejo kot predvsem družboslovni, po drugi strani pa pri tem niso spoštovali sociologije kot vede, saj so jo pri organiziranju tega študija povsem obšli (S. Flere).

4 Napisati članek ali rešiti problem?

Skupni imenovalac težavnega profesionalnega uveljavljanja sociologov v praksi lahko najdemo prav v določeni odtujenosti univerzitetne sociologije, ki jo je F. Pivec jedrnato označil s tem, da v univerzitetni sociologiji zadostuje (oz. je pač pomembno) napisati članek, ni pa pomembna dejanska rešitev problema! Ne da bi zašli v podcenjevanje pomena temeljnega znanstvenega spoznavanja, bi vendarle morali ponovno oceniti že močno utrjeno samoumevnost, da je objava ugotovitev že zaključni akt odgovornega sociološkega delovanja.

Iz primerjav, s katerimi sem se srečeval, ko je šlo npr. za delovanje profesorjev in študentov arhitekture, ki zmeraj iščejo uporabne rešitve »na terenu«, se nakazuje, da je sociološko delovanje dosti bolj samozadostno in dobiva nekatere znake larpurlartizma. Predvsem pa gre za to, da v sociologiji prevladuje usmeritev od podatkov k teoriji in ne od podatkov h konkretni rešitvi v praksi. To pa že v izhodišču omejuje možnosti vključevanja sociologov zunaj univerzitetne sfere in slabi njihov položaj nasproti drugim strokovnjakom. Oglejmo si še konkreten primer, kako sociolog povzema izkušnje iz svojega delovanja v bolj akcijsko in aplikativno usmerjenem inštitutu z večdisciplinarno sestavo.

4.1 Sociolog med arhitekti, urbanisti

Mag. Andrej Gulič je že od leta 1979 kot prvi diplomirani sociolog zaposlen na Urbanističnem inštitutu RS, kjer sta med 75 zaposlenimi približno dve tretjini arhitektov, ostali pa so geografi, ekonomisti, umetnostni zgodovinarji in dr. Gulič ugotavlja, da gre pri sociološkem znanju (študiju) bolj za analitičen poudarek (in za zakonitosti, širšo povezanost, kritiko), ki pa ne nudi podlage za to, da bi lahko napravil še korak naprej k dejanski pomoči naročniku s predlogi strokovnih rešitev. Posameznik (kot tudi inštitut) je nenehoma pod pritiskom, da v čim krajšem času »sproducira« predlog rešitve. Pri tem pa je bil že kot sociolog začetnik prepuščen sam sebi, četudi je formalno imel mentorja. Za sodelovanje z arhitekti, ekonomisti, umetnostnimi zgodovinarji, geodeti in dr. si je moral hitro pridobiti potrebna znanja z mejnih področij. Na interdisciplinarnem podiplomskem študiju prostorskega in urbanističnega planiranja na FGG je moral opraviti diferencialne izpite in v celoti čez 30 izpitov.

Ob dopolnjevanju sociološke izobrazbe in glede na naloge, ki jih dobivajo od naročnikov, Gulič danes ugotavlja, da gre pri njegovem delu za določen odmik od socioloških izhodišč. Njegov temeljni diskurz ni več sociološki, mogoče le nekje v ozadju, in osebno nima nobene potrebe dokazovati »Jaz sem sociolog!«. Sicer pa – po njegovih izkušnjah – tudi nasploh sociologi nimajo znanj, po katerih se danes povprašuje. Poudarek je na teamski, in ne na disciplinarni obravnavi problema. Liberalizem poudarja konkretno in uporabno; pri tem pa imajo pravniki in ekonomisti prednost pred sociologi, ki jim – podobno kot novinarjem – podjetja ne bodo več nudila redne zaposlitve. Arhitekti pa, kot ugotavlja, so že vzgojeni v duhu pripadnosti višjemu sloju s posebnim poslanstvom in vseobsegajočim znanjem; to je univerzalistična usmeritev, ki vključuje tako znanost kot umetnost. Ob takšni vsemogočnosti kot vrednotni usmeritvi in glede na strukturo zaposlenih pa tudi sociolog težje uveljavlja svoj specifični prispevek. Ustno predstavljeni prikaz svojih izkušenj je Gulič sklenil še z naslednjim: »V borbi za preživetje z velikim tempom prehajamo od projekta k projektu, tako da ni časa za objave.«

Podobna je npr. izkušnja sociologa v zdravstvu. »Največ stresnih situacij sem doživel zato, ker pretežno pragmatična delovna okolja, v katerih sem bil zaposlen, zahtevajo poenostavljene in kratkoročno učinkovite odgovore ter rešitve in še to največkrat za mikroproblematiko – družboslovci pa za mikroprobleme in na kratek rok nismo uporabni« (C. Mezek). Vsebinska, prostorska in časovna širina sociologije in sociologov se torej spopada z nasprotno težnjo v smislu »Jaz (mi), tukaj in sedaj!«.

Medtem ko so sociologi v univerzitetnem kontekstu pod pritiskom v smislu »publish or perish«, so sociologi v praksi pod pritiskom predvsem zaradi nenehnega prehajanja od projekta k projektu, ki ne omogoča refleksije in kumulacije znanja, zato sem že v naslovu tega poglavja izrazil dvom v alternativo *napisati članek : rešiti problem*. Dolgoročnejša usmeritev, ki naj bi jo poskušali čim bolj upoštevati, bi morala vključevati težnjo k zblizjevanju obojega – napisati članek IN rešiti problem (ali v obratnem zaporedju)!

V mednarodnem merilu je že bilo ugotovljeno (npr. za države OECD), da je na univerzah vloga razširjanja (diseminacije) pridobljenega znanja na splošno slabo insti-

tucionalizirana,⁶ dejansko pa je institucionalizacija te aktivnosti – kot kažejo izkušnje z Univerze v Oslu – bistvena. Tam so si zastavili nalogo sistematično pospeševati razširjanje znanja in javno razpravo. V tem sklopu so uvedli zahtevo, da morajo tisti, ki se potegujejo za določene univerzitetne položaje, dokumentirano izkazati tako delovanje: različne prakse razširjanja znanja morajo vključevati v podiplomske študije in predlagati nove forume za razširjanje znanja in javno razpravo. Na omenjeni univerzi so povečali vsoto denarja za letne nagrade, ki jih univerza daje za tako delovanje, predlagali načine, kako spodbujati več raziskovanja o razširjanju znanja, in zadolžili vodilne osebe za količino in kakovost razširjanja znanja v njihovih enotah. Dodali pa so tudi ekonomske spodbude tako za posameznike kot za skupine (Kalleberg 2005: 392).

Navedeno – ob vsej svoji pestrosti – je samo drobec iz bogatih izkušenj po svetu, v okviru katerih gre za pomembne inovacije, na katere bi se lahko opirali tudi mi v svojih prizadevanjih za okrepitev javne vloge sociologije, kot tudi za vključevanje javnih razprav v »akademsko kulturo«.

Danes imamo tudi pri nas že marsikaj novega, še posebej na podlagi novih možnosti elektronskega komuniciranja, npr. različne (razpravljalske) forume. Te bi lahko vzpostavljali tako za obravnavo specifičnih tem znotraj sociologije kot za širše problemske sklope, tako da bi vključevali udeležence iz drugih disciplin in tudi izven univerze.⁷

V obeh smereh so bolj ali manj odprte možnosti, ki se bodo povečevale s krepitvijo civilne družbe in z napredovanjem k družbi znanja. Gre tako za odpiranje zmožnosti z večjo (politično) strpnostjo kot za usposobljenost ljudi, ki jo na splošno podcenjujemo, še zlasti glede na novo informacijsko tehnologijo.

5 »Sociološka« kariera brez profesionalnega povezovanja?

Čeprav bi se na tem mestu lahko opiral na splošna spoznanja o tem, kako se spreminjajo naše družbeno okolje in zahteve glede usposabljanja in nalog sociologov v času, ko vstopamo v družbo znanja (v zvezi s tem npr. Svetlik, Pavlin 2004), se bom osredotočil le na opažanja vprašancev iz spletne poizvedbe. Pri tem pa predpostavljam dolgoročni trend v tem smislu, da se intenzivirajo (krogo)tokovi med produkcijo, razširjanjem in uporabo znanja v nacionalnem in svetovnem merilu.

Kot eden od pomembnih razlogov za slabši oz. podrejen položaj sociologov in politologov izstopa kot refren: »Ko diplomiraš si popolnoma prepuščen sam sebi, kako se znajdeš« (A. Pirih). Temu pa seveda izrecno ali implicitno sledijo kritične ocene, ki zadevajo društvo, fakulteto in druge, ki bi lahko vplivali na to, da bi se izboljšal sedanji

6. Parsons in Platt (1973) sta že pred več kot tremi desetletji opozorila, da se znotraj univerz pojavlja nekakšen »strukturni vakuum« v smislu, da ne obstaja noben poseben organizacijski okvir znotraj univerzitetne strukture, ki bi bil namenjen takšni aktivnosti.

7. Kalleberg (2005: 392) prikazuje pozitivne izkušnje iz Osla tudi v tem smislu, da več prizadevanj za medsebojno razumevanje med disciplinami hkrati utira pot tudi za razumevanje in vključevanje drugih zainteresiranih iz širše skupnosti. Z ukrepi in napredkom v smeri interdisciplinarnosti lahko torej – pod določenimi pogoji – prispevamo tudi k zbliževanju (sociološke) teorije in prakse oz. k hitrejšemu reševanju problemov.

položaj, in sicer tako ob vstopanju v poklicno delovanje kot tudi glede na razmerje do drugih poklicnih kategorij.

Zelo izzivalno za društvo in za fakulteto je odgovorila V. Gorjup:

Pravzaprav je na določen način tragično, da v vseh 30 letih od svoje diplome nisem pogrešala svojega profesionalnega združenja in da se je tudi združenje name spomnilo šele sedaj. Ali pa morda zadeva ni tragična in je lahko fakulteta ponosna, da nas je tako »dobro obdelala«, da brez profesionalnih vezi lahko preživimo celo kariero. Glede na to, da se, predvsem v zadnjem času, na FDV vpisujejo daleč najboljši dijaki, bi bilo skrajno neodgovorno, da se nam kadrovski kapital po končani diplomii porazgubi, razvrednoti.

V času, ko se vedno bolj poudarja potreba po vseživljenjskem izobraževanju, očitno tudi sociologija ne more biti izjema – ali pa dejansko ne bo več sociologija. Dejavnost društva je že v izhodišču namenjena krepitvi profesionalnosti diplomiranih sociologov, fakulteta pa se tudi ne bo mogla več zamejevati v tradicionalne okvire svojega poslanstva, kot da opravi svojo nalogo »enkrat za zmeraj«. Potrebna bo torej večja odprtost in senzibilnost do kolegov iz prakse tako z vidika vsebine kot z vidika organizacije njihovega vključevanja in povezovanja. Pri tem se zdi, da se še ni uveljavila ozaveščenost, da to ne pomeni le prevzemanja večjih, dodatnih bremen za osrednje »akademsko« jadro sociologije, ampak da s tem odpiramo tudi nove možnosti za vnašanje življenjskih izkušenj in torej za lastno obogatitev tega jedra. Naj konkretiziram navedeno z naslednjim odgovorom:

Kdaj se je fakulteta nazadnje »spomnila name«? Če odmislim vabilo na osrednjo slovesnost ob 40-letnici fakultete, to je bilo leta 2001, se kakšnega drugega vabila ali obvestila v zvezi s kakršnim koli dogajanjem ne morem spomniti, kar /.../ pomeni, da je od zadnje pošte s strani fakultete gotovo minilo že desetletje in več. V osemdesetih letih, to je v obdobju prvih 10 let potem, ko sem diplomirala, je bil ta stik vsekakor trdnejši; prihajala so vabila na razna regionalna srečanja, na posamezna predavanja, ki jih je fakulteta organizirala. Potem pa je bilo tega vse manj /.../. Po eni strani fakulteta oz. teorija ostaja za svojimi stenami, se povezuje s stroko v svetu, medtem ko na »prakso«, to je nas diplomante, na probleme, s katerimi se mi srečujemo pri svojem delu, pozablja. Mogoče tudi zato, ker od nas pravega odziva ni oz. ni bilo. Odziva v tem smislu, da ne znamo ali nočemo jasno in glasno povedati, da nas teorija sama zase ne zanima, da potrebujemo tako teorijo, ki nam bo znala prisluhniti in pomagati pri reševanju problemov /.../, ne pa teorije, ki še pri nas diplomantih ustvarja vtis, da ne vemo, za kaj gre. V takih primerih, ki sem jim bila sama kar nekajkrat priča, se pač raje umaknemo, in ko se začnemo odmikati, to vodi le k vse večjemu razkoraku. (A. Pirih.)

Stara, že nekakšna večna tema, ki nas sicer lahko že dolgočasi in odbija – namreč »teorija in praksa« – tu v konkretniji obliki zaživi z vso svojo ostrino. Teorija – da, vendar kakšna? Takšna, »ki nam /večini diplomiranih sociologov, ki delujejo v praksi/ bo znala prisluhniti in pomagati pri reševanju problemov«! Toda na nekaterih socioloških srečanjih je bila predstavljena le teorija na zelo abstraktni ravni, ki je med številnimi udeleženci izzivala le frustracije in »vtis, da ne vedo, za kaj gre«. Na srečanju SSD v Gozdu Martuljku sem osebno spremljal paradoksalno situacijo: na eni strani teoretsko zelo tehtne prispevke, po drugi strani pa nejevoljo skupine sociologov s Primorske, ki so zaradi abstraktnosti in težavne razumljivosti obravnave in brez možnosti izbire tem v dnevnem redu prihajali do sklepa, da se v bodoče ne bodo več udeleževali takšnih

socioloških srečanj. Na konkretnem srečanju torej ni prišlo do zблиžanja, temveč do poglobitve razhajanja med »akademsko« in »uporabno« sociologijo.

V zvezi s tem C. Klajnšček npr. predlaga, da bi po vzoru izobraževanja socialnih delavcev kazalo študente med študijem nenehno vključevati v različne akcijske, ne zgolj raziskovalne projekte na ravni skupnosti in različnih vladnih in nevladnih organizacij, saj »sociologi prihajajo po študiju na delovna mesta povsem nepripravljeni na soočenje z realnostjo vsakodnevnega življenja«. V razmislek pa je podal še naslednjo zamisel: v izobraževalno dejavnost na FDV naj se npr. kot stalno prakso uvede predavanja sociologov iz prakse.⁸ »Mislim, da bi nas bilo kar lepo število takšnih, ki bi koristno dopolnjevali študijski proces. Ti gostujoči predavatelji bi tvorili tudi mrežo mentorjev, ki bi v svoji vsakodnevni praksi vključevali sociologe v konkretne projekte na institucionalni in skupnostni ravni.« Pa še podobna misel A. Simoniča: »Poskusite uvesti delo prek interneta. Pri raziskavah bi lahko del nalog opravili sicer drugje zaposleni sociologi doma, na svojih PC-jih in za to dobili nagrado v obliki plačila in strokovnega priznanja.« In še: »Raziskovalne skupine lahko uporabljajo splet in ni treba, da so vsi iz Ljubljane« (F. Pivec; podobno tudi C. Mezek).

Nasploh gre za sproščanje meja institucionalne zamejenosti izobraževanja in za zблиževanje formalne in neformalne sfere izobraževanja, npr. prizadevanje študentov, da se evidentira in upošteva tudi njihove zunajkurikularne dejavnosti z uvajanjem neformalnega indeksa (NEFIKS).⁹ Navezuje pa se to tudi na splošnejše razprave o razmerju med profesionalizacijo in socializacijo ter na moje zamisli, da bi upoštevali prebivalce (laike) kot potencialne raziskovalce, kar bom obravnaval še posebej.

Povezovanje univerze in diplomantov, ki jih imenujejo tudi alumni, je značilno in že zelo utrjeno npr. v angloameriškem prostoru. Pri nas so stališča do tega še zelo različna. Ob svojem »odpiranju« te teme na FDV pred dvema letoma sem naletel na ugovor, da imajo alumni sicer lahko pomembno vlogo v ZDA, kjer deluje tudi tržišče delovne sile in je pomemben zasebni kapital (meceni in dr.), pri nas pa delujemo v drugačnem okolju, kjer za takšna prizadevanja ni potrebnih pogojev in zanimanja, tako da niso in ne morejo biti uspešna. Vendar je že opazna razlika s sosednjo, Ekonomsko fakulteto (EF), kjer so ustanovili »Alumni klub« (<http://www.ef.uni-lj.si/alumni>), ki že uspešno povezuje diplomante s fakulteto in med seboj.

Tako pričakovanja sociologov iz prakse kot živahne aktivnosti na EF pa me utrujejo v prepričanju, da je bilo zelo zgrešeno zavračanje te teme kot neprimerne za naše okolje.

8. Takšni poskusi so že bili v okviru FSPN v sedemdesetih letih vendar prvenstveno na podlagi tedanjih »idejnopoličnih« izhodišč, kot taki pa – z vidika profesionalizacije – niso bili uspešni.

9. NEFIKS je projekt priznavanja, uveljavljanja in evidentiranja neformalno pridobljenih znanj, ki jih posameznik pridobi med 14. in 31. letom starosti (Gornik 2002).

6 Zbližanje na regionalni ravni

V ocenjevanju dosedanje vloge SSD (med poznavalci) zelo enotno izstopa mnenje, da je društvo najbolj zaživelo v času, ko je – po nekajletnemu premoru – razširilo »bazo« svojega delovanja tako, da se ni omejevalo le na univerzitetno jedro v Ljubljani, temveč je spodbudilo številne aktivnosti tudi na regionalni ravni. Spodbudili smo ustanavljanje regionalnih društev sociologov in politologov, ki so postajala – sicer precej neenakomerno, odvisno predvsem od vloge posameznikov – središča novih pobud. Hkrati pa smo skupaj z njimi prirejali tudi letna sociološka srečanja za Slovenijo kot celoto. Tako je prihajalo do zблиževanja med »akademsko« in uporabno sfero z vsebinskega in organizacijskega vidika. Pri tem se je kot predsednik društva posebno uspešno angažiral prof. Peter Klinar.

I. Svetlik kot eden od predsednikov SSD v svojem odzivu na moje povpraševanje ugotavlja: »Društvo je za uveljavitev sociologije naredilo največ v času, ko je animiralo članstvo na terenu po regijah in ko se je tudi profesionalno odzivalo na aktualna razvojna vprašanja – bodisi na strokovnih srečanjih ali tudi sicer (na primer s pisanjem slovenske ustave).« Kot nekdanji predsednik SSD obžaluje, da kasnejša vodstva niso uspela ohraniti regionalnih organizacij, s pomočjo katerih je bilo mogoče mobilizirati veliko širši krog sociologov kot danes. Prej so tudi lokalno odpirali in razreševali razvojna vprašanja ter tako ustvarjali zaposlitveni prostor novim diplomantom.

Podobno retrospektivno oceno je podalo še vrsto vprašancev; eno od najbolj dinamičnih socioloških središč je npr. zaživelo na Ptujju in Jože Glazer kot eden od glavnih akterjev je ob že zgoraj navedenem še zapisal:

Pri organizaciji socioloških srečanj so bili zmeraj vključeni predstavniki regionalnih društev, pa tudi vsebina je bila koncipirana tako, da so se v njej prepoznali tudi sociologi praktiki – izobraževalci, kadroviki, sociologi v organizacijah, zaposlovanju /.../. Pozneje je SSD postalo vedno bolj »akademsko« – praktiki pa so bili porinjeni na stran. Zelo pomembno vlogo pri afirmaciji stroke so imeli tudi Mrakovi večeri.¹⁰

Pri tem je pomembna tudi »kritična masa članov«, vendar že ptujski primer kaže (npr. v primerjavi z Mariborom) predvsem na vlogo pobudnikov in vodstva.

Tudi z vidika dejavnosti sociologov na regionalni ravni zunaj okvirov društva smo pridobili določene izkušnje. Že s prvo generacijo diplomiranih sociologov je prišlo do pionirskih poskusov socioloških (in politoloških) raziskovanj v regionalnih središčih, npr. v Novi Gorici, Kopru in drugod. Jože Šušmelj in Marjan Tavčar sta po diplomi iz sociologije na FF 1965 ustanovila Center za sociološke raziskave pri občini v Novi Gorici in potem, kot piše Šušmelj:

Opravila sva več odmevnih raziskav /.../ ki so naletele na zanimanje in deloma tudi uporabnost, lokalno in širše. Izsledke sva objavljala /.../ Vendar ta odzivnost okolja ni bila takšna, kot sva si v začetku zamišljala; raziskave so sicer hvalili, toda kratkoročno v praksi

10. Slednje zadeva mesečno druženje v gostilni Pri Mraku v Ljubljani. S tem se odpira še ena tema: možnosti, oblike in pomen neformalnega druženja, čemur bi iz povsem profesionalnih razlogov (sproščenost kot predpogoj za inovativnost!) morali posvetiti dosti večjo pozornost (gl. tudi Mlinar 2005).

niso bile uporabne. Nekatere ugotovitve pa so sprožile polemike, pa tudi kritike. Zdelo se nama je, da je delo z lokalnega vidika nekoristno in sama sva se uknila in poiskala drugo, bolj dinamično zaposlitev. Morda bi danes /.../ tak regionalni center uspešneje deloval in se uveljavil. Veliko pa je odvisno od iznajdljivosti posameznika.

Tomaž Bizajl in drugi sociologi in politologi so opravili vrsto raziskav o družbeno-politični problematiki na koprskem območju, organizirali okrogle mize, predavanja idr. Pri tem sicer ni šlo za poseben sociološki raziskovalni center, vendar pa so izsledki raziskav pomenili spopadanje z ideološko sfero, ki je bila opredeljena z vrha navzdol in so bili torej prispevek k demokratizaciji v danem okolju. Po daljši prekinitvi pa isti, danes že upokojeni sociolog v svojem vsakdanjem življenjskem okolju v sodelovanju z drugimi prebivalci opravlja manjše raziskave, npr. o kakovosti življenja starostnikov v krajevnih skupnostih.

S tem nakazujem, da lahko v bodoče računamo na oživljanje stičišč med prebivalci in sociologi – s prisotnostjo ne le večjega števila (polno) zaposlenih, ampak tudi upokojenih sociologov, katerih dejavnost ne bo niti prvenstveno ekonomsko motivirana niti državno regulirana. Povsem novo »zgodbo« in razmah socioloških dejavnosti pa predstavljata novi univerzi v Kopru in Novi Gorici, ki odpirata prostor tudi za sociologe.

V Mariboru se je sociološka dejavnost že dalj časa uveljavljala v okviru univerze. S. Flere v svojem odzivu ugotavlja, da je bila Univerza v Mariboru »ustanovljena predvsem kot središče šol, ki se bodo ukvarjale z aplikativnimi vedami in izobraževanjem, kar je pustilo trajni pečat v njenem razvoju. Razvijali so predvsem tisto, kar je neposredno uporabnega značaja, fundamentalne vede pa so še vedno zapostavljene«. To je pomemben izziv za delovanje v prihodnosti, saj teorija ne more biti rezervirana le za Ljubljano.

7 »Velike možnosti« in »preveč diplomantov«!?

Kakšna sociološka znanja in na katerih vsebinskih oz. problemskih področjih bi bila ta potrebna, da bi odpirala nadaljnje možnosti zaposlovanja ali delovanja sociologov v bodoče? O tem bi morali narediti posebno raziskavo. Na tem mestu pa poskušam vsaj nekaj prispevati k ozaveščanju o problematiki, ki ji doslej v Sloveniji nismo posvečali zadosti pozornosti niti v SSD niti v izobraževalnem in raziskovalnem delovanju. Vse od časa, ko je M. Jogan o tem opravila prvo raziskavo z naslovom »Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe« (1974, 1982), pa do najnovejšega časa, ko je Kramberger (2004) ob širšem pristopu z naslovom »Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990«, torej v več kot dveh desetletjih – kolikor mi je znano – nismo dobili temeljitejše raziskave o tej temi. Pod mentorstvom A. Krambergerja je bilo izdelanih tudi več diplomskih nalog, ki vsaj delno zadevajo tukajšnjo obravnavo (npr. Koštrica 2004; Breznik in Roter 2006). Seveda pa v širšem kontekstu to problematiko spremljajo tudi sociologi v okviru zavoda za zaposlovanje (J. Glazer, S. Pirher in dr.).

Kramberger (2004) je v svoji analizi podatkov o diplomantih FDV (v primerjavi z drugimi diplomanti družboslovja in humanistike) na trgu dela razkril njihov relativno

ugoden položaj. Ob tem pa med diplomanti vseh socioloških usmeritev s skupnim nazivom »univerzitetni diplomirani sociolog« po letu 1998 število brezposelnih registriranih oseb narašča. Poleg tega je bilo ugotovljeno, da se zmanjšuje tudi delež tistih, ki dobijo svojo prvo zaposlitev takoj po diplomiranju. Za diplomante FDV so vedno bolj značilni vmesni koraki do prve zaposlitve in občasna, fleksibilna dela, dela za kratek delovni čas in za določeno obdobje (Koštrica 2004; Kramberger 2004).

Odgovori iz moje spletne poizvedbe nakazujejo dva nasprotna poudarka, ki pa ni nujno, da se (povsem) izključujeta. Eni vidijo še velike možnosti in potrebe po sociološkem znanju na splošno ali pa na specifičnih področjih, drugi pa menijo, da fakulteta »proizvaja že preveč diplomantov«. Prvi tudi konkretizirajo te možnosti glede na svoje izkušnje, npr.: »od načrtovanja podjetniškega svetovanja do strateškega razvojnega načrtovanja in menedžmenta neprofitne organizacije« (M. Mešl). M. Mikuš Kavčič na podlagi dolgoletnih izkušenj ugotavlja, da je za sociologe veliko več prostora v večjih kot v manjših podjetjih. Pri manjših in tudi srednje velikih delodajalcih se nikoli ni izkazala potreba po zaposlovanju sociologov. V večjih pa gre npr. za analize odnosov pri delu, podjetniško klimo, podjetniško kulturo, izboljšanje učinkovitosti pri delu ipd. Nekateri drugi viri pa nakazujejo težnjo, da se krepi tudi absorpcijska zmožnost manjših podjetij.

Nadalje se možnosti za delo sociologov v praksi zelo širijo povsod tam, kjer gre za povezovanje t. i. evropskih politik z nacionalnim politikami in za njihovo strokovno evalviranje. Sociologija naj bi našla mesto pri iskanju praktičnih odgovorov znotraj različnih politik, ki se navezujejo na že sedaj znane probleme pri nas, npr. staranje prebivalstva, podaljševanje delovne dobe, razvojni izzivi za spreminjanje programov v izobraževalnem sistemu, »mehki« razvojni dejavniki, ki jih ekonomska stroka ne more kvantificirati in vrednotiti. V zvezi z našim vključevanjem v svet gre za številne manjše subjekte in programe, ki jih financirajo institucije Evropske unije, zasebne fundacije in druge mednarodne organizacije ter se navezujejo na t. i. tehnično pomoč v drugih državah (S. Pirher).

Več odgovorov opozarja na potrebe in možnosti na področju zdravstva (C. Mezek, M. Pahor, M. Šlajmer Japelj). Najbolj kritično je to zaostril C. Mezek takole:

V primerjavi s številnimi državami (ZDA, Italija, Velika Britanija, skandinavske države), kjer sociologija zdravstva, ali sociologija medicine, ali sociologija bolezni in zdravja narekujejo politiko in organizacijo zdravstva ter status uporabnikov in izvajalcev v sistemu, nas je lahko sram. Nimamo ničesar, vlada popolno mrtvilo, nihče niti ne opazi, da tega ni. Potrebe so ogromne, možnosti pa bi si bilo potrebno ustvariti.

Izziv je torej dvojni: kako spodbuditi ozaveščanje o potrebah in hkrati tudi ustvarjati možnosti. V obeh pogledih pa bi se v bodoče lahko še bolj opirali na primerjave in zglede iz drugih držav, tako kot se v zadnjem času v javnosti nasploh vse pogosteje sklicujejo na »dobre prakse« od drugod. V tej smeri je M. Pahor že nakazala, da so na Zahodu sociologi prisotni v sistemu zdravstvenega varstva kot klinični sociologi, zlasti na področju mentalnega zdravja, veliko bolj kot pri nas pa so tudi vključeni v študijske programe medicinskih fakultet in drugih zdravstvenih šol. V zdravstvu jih vključujejo tudi v raziskovalne skupine.

Vprašanci so večkrat izpostavili tudi nujno po večjem vključevanju sociologov v reševanje problematike naših mest in občin, ki da je preveč prepuščena le načrtovalcem in projektantom arhitektom; potrebujemo sociologijo urbanizma in arhitekture (J. Puhar, M. Šlajmer Japelj, S. Peljhan). Že sedaj in v bodoče – v kontekstu informatizacije – bodo sociologi delovali tudi na področju knjižničarstva (M. Ambrožič).

Za razliko od prikazanih stališč pa nekateri opozarjajo na to, da smo glede števila diplomiranih sociologov in njihovega zaposlovanja v Sloveniji že dosegli in presegli meje rasti. Na to nas opozarja npr. naslednji odgovor:

Za slovenske potrebe fakulteta »proizvaja« preveč diplomantov in se ob tem kritično ne vpraša, koliko od teh bo dejansko dobilo zaposlitev, za katero so se izobraževali. Koliko od teh, ki so diplomirali na sociologiji, se v praksi dejansko ukvarja s sociologijo ali je vsaj blizu sociologiji? Morda se motim, zdi pa se mi, da zelo malo. Menim, da je slovenska družba prenatrana z diplomanti družboslovnih profilov vseh vrst in da je glede tega dosegla že kritično mejo, zlasti še ob odpiranju novih fakultet in usmeritev izrazito samo na družboslovnem področju, medtem ko naravoslovno-tehničnih kadrov primanjkuje. To se kaže tudi po prijavljenih nezaposlenih na zavodih za zaposlovanje. (J. Šušmelj.)

Če to ocenjujemo primerjalno z drugimi državami, je takšno stališče utemeljeno, saj Slovenija po številu sociologov (družboslovcev) glede na število prebivalcev verjetno dosega celo svetovne rekorde. Hkrati pa je pri tem ocenjevanju treba upoštevati, da se bodo sociološka znanja in sociologi – kot sem že nakazal – zmeraj manj pojavljali kot čista in izključujoča kategorija. Vse več pa bo razpršitev teh znanj v različnih kombinacijah tako v izobraževalnem in raziskovalnem delovanju kot v različnih oblikah uporabe. V tem smislu ima sociologija še velike možnosti za uveljavljanje.

Že iz odgovorov naših vprašancev (S. Šavli, B. Lenarčič) se nakazuje potreba, da se bodo sociologi v bodoče – podobno kot že sedaj novinarji, ekonomisti in dr. – morali bolj usmerjati k samozaposlovanju. To pa pomeni, da bi se morali že na fakulteti več naučiti o tem, kako svoj poklic opravljati izven predavalnic. Ko gre za izobraževanje odraslih je to že nasploh širok proces, v katerem ciljev ne postavlja več država, kot jih postavlja šolskemu sistemu, ampak jih udeleženci določajo sproti in na osnovi potreb socialne skupine in posameznika. Umestitev v delo je razvojno osebno dejanje, ni več tekoči trak masovnega zaposlovanja po stereotipih in brez upoštevanja individualnosti (A. Kranjc).

Vse, kar sem zabeležil na tem mestu, je mišljeno predvsem kot poziv, da presežemo že večdesetletno prakso naših (socioloških) institucij, da se zmeraj zadovoljijo že s tem, da le primeroma nakazujejo, kje se lahko zaposlujejo diplomanti sociologije (in raznih fakultet sploh).

8 Kako se lahko učimo od uspešnih sociologov (iz prakse)?

V spletni poizvedbi sem naslovnike prosil, naj navedejo nekaj imen prodornih in (zelo) uspešnih sociologov, ki bi lahko bili zgled za mlajše, ki šele iščejo, kje in kako bi lahko delovali kot sociologi (v praksi). Poimenskih izpostavitvev posameznikov je bilo relativno malo; ob tem pa so kolegi nanizali tudi nekaj možnosti za »samopomoč« pri nadaljnjem delovanju in (samo)zaposlovanju. Oglejmo si nekaj primerov: SSD naj

začne zbirati opise poklicnih karier svojih članov, kar bi lahko pripeljalo do koristnih posplošitev, upokojeni sociologi bi lahko popisali svojo poklicno pot (F. Pivec), televizija bi lahko predstavljala uspešne sociologe in vrhunske rezultate raziskovalnih projektov (S. Tramšek, J. Puhar).

Že zaposleni sociologi, ki poznajo in vedo, katera delovna mesta so za sociologe (bolj) primerna, bi – tako kot so sicer nekateri najbolj vplivni že do sedaj – v bodoče še bolj organizirano vplivali na vsebino dela in širitev zaposlitvenih možnosti. Vendar bi morali SSD in fakultete več storiti za popularizacijo znanj in kompetenc, ki jih imajo diplomanti socioloških smeri (S. Pirher). Nekatere fakultete in društva so že doslej uspešno prirejali predstavitve in pogovore z uspešnimi kolegi na posameznih delovnih področjih za mlajše kolege (M. Mešl).

Pri tem so pomembne neformalne mreže, ki jih lahko SSD posredno s svojimi aktivnostmi močno okrepi. V povezavi s fakulteto bi lahko organiziralo srečanja diplomantov in skupaj z njimi oblikovalo mrežo kolegov, na katere bi se lahko iskalci zaposlitve obračali s prošnjo za zaposlitev ali pomoč. SSD bi lahko pripravilo tudi letno predstavitev potreb po sociologih in jo objavilo na fakultetni spletni strani (J. Glazer). Glede na izkušnje, ki so si jih pridobili pri študiju kadrovskega menedžmenta, se zdi vprašancem smiselno tudi predlog, da bi oživili oz. vzpostavili regionalna društva, društva študentov in mladih diplomantov, ki bi lahko začela z dejavnostjo svetovanja (I. Svetlik).

Kot konkretno opozorilo (T. Simonič) o priložnosti za nastop sociologov in SSD v javnosti pa še: načrtovano predsedovanje Slovenije Evropski uniji leta 2008 naj bo izziv, ki zasluži posebno pozornost!

9 Sklepne misli

Kaj nam torej nakazujejo predstavljene izkušnje in izzivi za organizirano profesionalno delovanje sociologov v prihodnosti? Zaradi kompleksnosti zastavljene teme in omejenega prostora ne morem posamično povzemanj številnih idej, ki sem jih predstavil v besedilu, čeprav te nakazujejo vrsto akcijskih implikacij. Tudi spoznavno-teoretski kontekst implicitno ostaja v ozadju, ker sem namerno izpostavil predvsem izkušnje naših sociologov v praksi.

Zbrano gradivo me utrjuje v prepričanju, da je v Sloveniji – ob sicer velikem napredku (ožje) profesionalne sfere – prišlo do enostranskosti, ki konec koncev omejuje tudi njo samo. Predstavljam torej izziv, da bi zmanjšali razhajanje (če že ne – prepad) med »akademsko«, univerzitetno sociologijo na eni strani in dejavnostjo večine sociologov v Sloveniji, ki kot samorastniki iščejo, si pridobivajo in izgubljajo svojo identiteto, na drugi strani. Ne gre za to, da bi se SSD, fakultete in raziskovalni inštituti zunaj lastnih okvirov ukvarjali s sociologi zaradi (solidarnosti do) njih. S tem besedilom sem želel predvsem spodbuditi ozaveščenost, da si morajo prvi iz lastnih potreb oz. izhodišč prizadevati za vključevanje in upoštevanje drugih ter namesto enosmernih vse bolj uveljavljati dvo- in večsmerno komuniciranje.

Hkrati s povečevanjem števila profesionalnih sociologov se še hitreje povečuje razširjenost socioloških znanj, ki jih ljudje prevzemajo (vse bolj pa tudi soustvarjajo)

vseповsodno in vseživljenjsko. V tem smislu se sociologija tudi razblinja. Če se bomo sociologi zavestno in anticipativno vključevali ter vplivali na te tokove, si bomo ravno tu lahko v največji meri razširili prostor tudi za nadaljnjo profesionalizacijo. Širina kot naša prednost hkrati terja, da ohranjamo stik tam, kjer drugi zastajajo s svojo disciplinarno, institucionalno, prostorsko in časovno zamejenostjo. Prehajanje vseh teh meja je lahko izziv za inovativnost, pa tudi razlog za izgubo lastne identitete. Tu se bodo razhajala pota posameznikov in tu se nakazuje tudi odgovor na z naslovom zastavljeno vprašanje. Sociologija se po eni strani razblinja v smislu, da se izgublja, po drugi strani pa se sociologija razblinja v afirmativnem smislu, s tem ko se njena vse bogatejša spoznanja z uporabo razširjajo in preobražajo. V naši moči pa je, da vplivamo na razmerje med prvim in drugim.

Zahvala

Zahvaljujem se vsem sociologom, ki so se prijazno odzvali na mojo spletno poizvedbo ali pa so mi v drugih oblikah posredovali svoje izkušnje. Na omejenem prostoru marsičesa vrednega žal nisem mogel (individualno) predstaviti. Hvala tudi anonimnemu recenzentu in Dragu Kosu ter Branku Mlinarju za tehtne pripombe.

Literatura

- Alumni klub Ekonomske fakultete. Dostopno prek: <http://www.ef.uni-lj.si/alumni> (julij 2006).
- Bauman, Zygmund (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2005): How not to Become Museum Piece. *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 335–343.
- Breznik, Nina, in Jasmina Roter (2006): Zaposlitveno-karierne možnosti diplomantov FDV: Diplomsko delo. Mentor A. Kramberger. Ljubljana: FDV.
- Burawoy, Michael (2005): For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70 (1): 4–28.
- Dogan, Mattei, in Pahre, Robert (1990): *Creative Marginality*. Boulder: Westview Press.
- Ericson, Richard (2005): Publicizing Sociology. *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 365–372.
- Golubović, Zogorka (1978): Tendencije »nove sociologije«. *Sociologija* (2–3): 195–214.
- Gornik, Jože (ur.) (2002): *Neformalni indeks – NEFIKS*. Ljubljana: Salve.
- Jogan, Maca (1974): Nekateri problemi odnosa sociologije do družbene prakse. *TIP*, XI (9–10): 999–1012.
- Jogan, Maca (1974, 1982): *Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.
- Kalleberg, Ranvald (2005): What is Public Sociology? Why and How it Should be Made Stronger? *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 387–393.
- Koštrica, Martina (2004): *Karierne poti diplomantov FDV: Diplomsko delo*. Mentor A. Kramberger. Ljubljana: FDV.
- Kramberger, Anton (2004): Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990. *Študije FDV* 1 (1): 2–54.

- Klanjšček, Ciril (2004): Socialno izključevanje državnega uradnika Oskarja V. iz brkljarije slovenske državne uprave. *Družboslovne razprave*, XX (46–47): 177–193.
- Mlinar, Zdravko (2004): Prostorska sociologija in planiranje ob vstopanju v informacijsko družbo. V A. Prosen (ur.): *Prostorske znanosti za 21. stoletje*: 43–79. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- Mlinar, Zdravko (2005): Na poti do spodbudnega študijskega okolja: o ločenosti in prežemanju 'akademske' in bivalne sfere v univerzitetnih središčih. *Andragoška spoznanja*, XI (4): 31–46.
- Parsons, Talcott, in Platt, Gerald (1973): *The American University*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rus, Veljko (1979): Protislovni procesi profesionalizacije. *Teorija in praksa*, XVI (10): 1482–1491.
- Rus, Veljko (2005): Deficiti slovenske sociologije: Referat na letnem srečanju SSD v Izoli. Tipkopis.
- Svetlik, Ivan, in Pavlin, Samo (2004): Izobraževanje in raziskovanje za družbo znanja. *TIP* 41 (1–2): 199–211.
- Toš, Niko (1966): Problemi študija sociologije. *TIP*, 3 (8/9): 1148–1162.
- Urry, John (2000): *Mobile Sociology*. *British Journal of Sociology*, 51 (1): 185–203.

Avtorjev naslov:

dr. Zdravko Mlinar
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
e-mail: zdravko.mlinar@fdv.uni-lj.si